

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2025.118>

Віталій АНДРЕЄВ,

професор кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
доктор історичних наук, професор,
Київ, Україна

Vitaliy ANDRYEYEV,

Professor at the Department
of History of Ukraine,
Faculty of Social and Humanitarian Sciences,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Doctor of History, Professor,
Kyiv, Ukraine

e-mail: v.andriev@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

Світлана АНДРЕЄВА,

доцентка кафедри всесвітньої історії
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
кандидатка історичних наук, доцентка,
Київ, Україна

Svitlana ANDRYEYeva,

Associate Professor at the Department
of World History,
Faculty of Social and Humanitarian Sciences,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
PhD in History, Associate Professor,
Kyiv, Ukraine

e-mail: ss.andrieva@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

«НОВА СІМЕЙНА ІСТОРІЯ» НА УКРАЇНСЬКОМУ ҐРУНТІ:

ШЕВЧЕНКО А. В. РІД ГОШКЕВИЧІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ:

«НОВА СІМЕЙНА ІСТОРІЯ». КИЇВ: ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «СТИЛОС», 2023. 298 С.

Наприкінці 2023 року побачила світ книга Анастасії Шевченко, старшої наукової дослідниці Швейцарського національного наукового фонду в Лозаннському університеті, Історична секція Факультету мистецтв (м. Лозанна, Швейцарія) (Ph.D, L'Université de Lausanne, Faculté des lettres, Section d'histoire) — «Рід Гошкевичів у соціокультурному житті України: “нова сімейна історія”» (рис. 1). Для нас, як колишніх вчителів авторки, це знакова й приємна подія, адже наявність власної монографії є одним із основних мірил успішності академічної кар'єри вченого.

Ще як аспірантка Херсонського державного університету Анастасія обрала темою свого наукового дослідження постать одного з найвизначніших представників роду Гошкевичів — Віктора Івановича Гошкевича (1860–1928), громадського діяча, публіциста, засновника й редактора газети «Юг», історика, одного із творців херсонського музею та його археологічної колекції, який зробив чималий внесок в науку, культурне й суспільне життя Херсону. Плідною була кількарічна наукова співпраця пані А. Шевченко із співробітником Херсонського обласного краєзнавчого музею Антоном Костенком⁹⁸⁰.

⁹⁸⁰ Зазначимо, що археологічна колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею була розграбована російськими окупантами, зокрема й експонати з колекції В. Гошкевича.

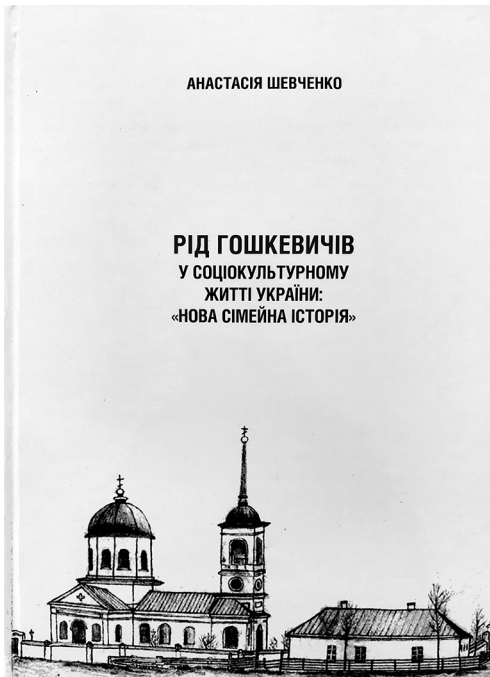

Рис. 1. Обкладинка до книжки
«Рід Гошкевичів у соціокультурному житті України:
“нова сімейна історія”» А. В. Шевченко

Однак з часом наукові зацікавлення авторки вийшли на новий рівень — історія давнього українського роду Гошкевичів, який дав Україні не одного славетного представника й відігравав помітну роль у соціокультурному житті протягом трьох століть (семи поколінь роду Гошкевичів).

Дослідження реалізовано у парадигмі так званої «нової сімейної історії» — напряду «нової історичної науки» або антропологічно орієнтованої соціальної історії, що виник в межах «школи Анналів» і структурної антропології. Родина є найважливішим соціальним інститутом відтворення та соціалізації нових поколінь. Вона як соціальний інститут не приречена на пасивність, а здатна через сімейну й демографічну структуру самостійно впливати на перебіг соціально-історичних змін. Проблема відносин сім'ї із суспільством і його соціальними інститутами, а так само й з особистістю, завжди існувала в історії та викликала науковий інтерес. Останні десятиліття 20 ст. у світовій історичній науці історія сім'ї, шлюбу, сімейних і родинних взаємин, дитинства й старості стала суттєвим аспектом історико-демографічних досліджень і соціальної історії велими не випадково. З одного боку, вона дає змогу наблизитись до розуміння об'єктивних, мало-рухливих, далеких від стрімких змін, базисних структур людського та суспільного буття, а з іншого — побачити спадковість та сталість там, де політичні перевороти й суспільні зміни, здаєть-

ся, не залишили місця безперервності, тягlosti й розірвали всі зв'язки з минулим. Таким чином, на наш погляд, актуальність та своєчасність цього дослідження є безсумнівною.

Історія родів в Україні в останні десятиліття так само набуває все більшої популярності серед дослідників. Варто згадати монографію Н. Барабаш («Рід Білозерських і культурний світ України XIX — початку XX століть», Київ, 2007) та дисертаційні дослідження: Г. Голубчик («Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «нова сімейна історія», Дніпропетровськ, 2003), С. Горобець («Рід Шихуцьких: історико-генеалогічне дослідження», Київ, 2012), О. Дорошенко («Рід Скаржинських в історії Південної України (середина XVIII — початок XX століття)», Одеса, 2010), А. Задерейчук («Внесок роду Фальц-Фейнів у соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Півдня України», Сімферополь, 2009), А. Руденко («Рід Дорошенків у громадсько-політичному та культурному житті України (XIX — перша половина XX ст.)», Запоріжжя, 2015), І. Чорноіваненко («Рід Скадовських у соціокультурному житті Південної України», Запоріжжя, 2015) тощо. Заслужовує на увагу й кілька публікацій, що побачили світ нещодавно⁹⁸¹.

Отже, книга А. Шевченко доповнила цілу низку сімейно-історичних студій на вітчизняному ґрунті й стала наслідком копіткої евристичної та аналітичної праці авторки.

Рід Гошкевичів безумовно є знаковим для історії України кінця 17–20 ст. А. Шевченко цілком обґрунтовано стверджує, що осмислення феномену «родинної історії» у соціокультурному житті України є неповним без дослідження історії родів православних священнослужителів, які внаслідок свого суспільного становища століттями акумулювали культурно-історичний досвід і в модерні часи дали суспільству цілу низку представників політичної та інтелектуальної еліти, науковців, дипломатів, чиновників, військових, а дехто зробив традиційний вибір і став священником.

Тому вважаємо, що зацікавлення дослідженням Анастасії Шевченко на Заході не є випадковим. Видання монографії стало можливим завдяки проекту “Family History and the History of Scientific Institutions in Ukraine. 1700–1930” та особисто професору Бела Капосці (*франц.* — Béla Karossy, Professeur ordinaire d'Histoire moderne Faculté des Lettres. Section d'Histoire). Праця профінансована з фонду Лозаннського університету й не є комерційною.

Окремо хочемо зацентувати увагу на посвяті: «Ця родинна історія присвячується пам'яті двох неймовірних жінок, які збудували дві чудові родини. Пам'яті Таміли Грушицької та Пам'яті

⁹⁸¹ Константінова В., Лиман І., Сисюк В. Сисюки: історія великої родини. Харків: УкрПаблішер, 2024. 500 с.; Саєнко В. «Сімейна історія» Тереножкіних та Іллінських. *Scriptorium nostrum*. 2016. № 3 (6). С. 25–54 та ін.

Бернадет Міазза». Таміла Грушицька — це бабуся авторки, символ її родини, яка померла під Херсоном одразу після звільнення міста, але пані Анастасія на поховання не змогла приїхати через російські обстріли. Бернадет Міазза — теж бабуся, символ швейцарської родини, яка в перші місяці вимушеної еміграції через російську агресію підтримала Анастасію у Лозанні. Б. Міазза померла перед початком повномасштабної війни, але її родина завжди зберігала спогади бабусі про жахиття Другої світової війни та втечу з окупованої нацистами Франції, тому її діти в пам'ять про бабуся вирішили допомогти українській родині. Так швейцарська й українська родини виявилися близькими по духу, а не по крові. Родини, які не мали б навіть зустрітись, але випадково стали близькими...

Джерельна база дослідження доволі ґрунтовна. Вона структурована за типово-видовим принципом (візуальні, речові, писемні та лінгвістичні джерела). Своєю чергою, писемні представлені документальними, науковими, публіцистичними, теософськими та еґо-джерелами. Опрацьовано матеріали 16 українських та зарубіжних архівів. Окремо зазначимо, що авторка вивчила «Сімейний архів Леоніда Гошкевича», який зберігався у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара (далі — ХОУНБ).

Леонід Іванович Гошкевич (1868–1963) — церковно-релігійний діяч Південної України, який став для своїх прихожан прикладом смиренності й надії на спасіння за всіх режимів — Російської імперії, подій 1917–1921 рр., радянських репресій та нацистської окупації 1941–1943 рр., коли під час Голокосту допомагав рятувати херсонських євреїв. Але цей комплекс матеріалів з фондів відділу рідкісних та рукописних видань ХОУНБ не був систематизований і повністю атрибутований. Утім, це зробила А. Шевченко. До наукового обігу науковицею введено низку невідомих та маловідомих документів (додаток Б), а складений нею опис мав би спростити роботу архівістам та наступним поколінням дослідників. Однак сталося як сталося. Бібліотека зазнала руйнації: пограбування російськими окупантами оригінальних «дореволюційних» фондів найбільшої бібліотеки губернського центру Півдня України початку 20 століття, незабаром регулярні обстріли з Лівого берега Дніпра вже звільненого Херсона (бібліотека розташована на березі Дніпра) (рис. 2–3)⁹⁸² і, врешті, затоплення через підрив Каховської ГЕС. Наразі доля колекції Леоніда Гошкевича нам невідома. І тим цінніше виглядає публікація А. Шевченко. Однак зазначимо, що є у монографії

певне дублювання: перелік документів Л. Гошкевича наведено двічі — у першому розділі (с. 32–35) та списку використаних джерел і літератури (с. 214–217), що лише штучно збільшує текст.

Рис. 2–3. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара

Сімейний архів Леоніда Гошкевича лише частково потрапив до ХОУНБ. Якесь частина документів після смерті о. Леоніда розійшлася приватними колекціями. На одному з інтернет-аукціонів 03.03.2022 р. був проданий примірник першого видання «Гігієни» М. І. Гошкевича з автографом на обкладинці «Дорогому брату Лені — от автора» і печаткою на титулі й першій сторінці «Священникъ Леонидъ Ивановичъ Гошкевичъ | Новый — Бугъ» (назва міста зафарбована, вірогідно, самим Л. І. Гошкевичем після переїзду до Херсону)⁹⁸³.

А. Шевченко знайшла і частково ввела в науковий обіг важливий джерельний комплекс — листування В. Гошкевича зі Всеукраїнським комітетом сприяння вченим 1922 р. (Центральний

⁹⁸² Фото надані співробітниками ХОУНБ.

⁹⁸³ Саєнко В. Наукові здобутки семи поколінь роду Гошкевичів. *Українська писемність та мова в манускриптах і друкарстві*: статті 13-ї науково-практичної конференції. Київ: б. в., 2023. С. 143.

державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 331. Оп. 1. Спр. 38).

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є той факт, що дослідницею було доведено українське етнічне походження Гошкевичів: першим відомим представником роду був ієромонах, викладач Києво-Могилянської духовної академії, намісник Києво-Софійського монастиря Григорій Гошкевич (Гасиневич, Гашвич), що жив наприкінці 17 — на початку 18 ст. І це є знаковим, адже російська й білоруська історіографії, а іноді й українська, визначають окремих відомих представників роду як росіян або білорусів і зовсім ігнорують або не звертають уваги на їхнє українське коріння. А. Шевченко, узагальнивши генеалогію, біографічні відомості та тогочасні суспільно-політичні реалії, на прикладі перших поколінь Гошкевичів простежила формування класичної спадкової священницької династії на українських землях як носіїв українського православ'я у 18 ст.

Таким «класичним» прикладом у 19 ст. є відомий представник роду Йосип Антонович Гошкевич (1814–1875), дипломат, сходовознавець і місіонер, який став першим російським консулом в Японії і видав перший японсько-російський словник. Він хоч і народився на території Білорусі та зробив кар'єру як російський дипломат, мав уявлення про українство, що очевидно зберігалося саме у родинному колі Гошкевичів. А. Шевченко наводить докази української самоідентифікації Й. А. Гошкевича та визнання його «малоросом» з боку оточення (с. 62–64).

Вважаємо, що книга може сподобатися не лише професійним історикам, а й усім, хто цікавиться історією України та її як відомими, так і не дуже персоналіями. Читачі зможуть ознайомитися із цілою плеядою представників українського роду Гошкевичів. Окрім вищезгаданого ієромонаха Григорія Гошкевича, дипломата Йосипа Гошкевича, науковця Віктора Гошкевича й о. Леоніда Гошкевича, перед нами розгортаються біографічні нариси про Пилипа Гошкевича (1718–1776), священнослужителя, канцеляриста Переяславської духовної консисторії, викладача поетики у Переяславському колегіумі, який створив рукописну програму цього навчального курсу; Івана Гошкевича (1824–1872), протоієрея, настоятеля київської Церкви святих Костянтина і Олени на Подолі, викладача Київської та Полтавської духовних семінарій, найбільший науковий здобуток якого — видання одного з перших підручників логіки російською мовою «Руководство к логике»; Івана Гашкевича (1837–1917), канонізовано-

го Російською православною церквою як святого праведного Іоанна Кормяньського; Миколу Івановича Гошкевича (1871–?), статського радника та начальника Ломжинської навчальної дирекції Варшавського округу; Михайла Івановича Гошкевича (1853–?), помічника херсонського губернського лікарського інспектора, який відзначився активною практичною роботою та написанням медичних праць; Катерину Вікторівну Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921?), дружину військового міністра Російської імперії В. О. Сухомлинова (під час I Світової війни подружжя Сухомлинових було ув'язнено за звинуваченнями в корупції, шпигунстві на користь Німеччини й державній зраді); Миколу Михайловича Гошкевича (1878–1938), завідувача технічних середніх та нижчих навчальних закладів у навчальному відділі Міністерства торгівлі та промисловості, який був заарештований разом із подружжям Сухомлинових і засуджений за корупцію, шпигунство та державну зраду; Ірину Василівну Фабриціус (1882–1966), відому українську науковицю-археологиню, та інших.

Наші зауваження щодо тексту роботи стосуються окремих її аспектів і конкретних деталей, а також прикрих технічних помилок. Ці зауваги доречно врахувати у другому виданні монографії.

У тексті зазначено про суттєве зростання підприємництва наприкінці 19 ст., але не окреслені досягнення Гошкевичів на цій ниві, а саме: комерційним починанням було видавництво газети в Херсоні В. І. Гошкевичем, він був власником друкарні. Підприємницькими справами, а не лише чиновницькою службою, займався М. М. Гошкевич, окрім того він, як хімік-технолог, був близький до справи виробництва пива.

У монографії недостатньо представлений «київський» період життя та діяльності Віктора Гошкевича, що, однак, компенсовано на сьогодні іншими авторами⁹⁸⁴. Так само не розроблено цікаві теми родинної комунікації Віктора Гошкевича з його дядьком Йосипом та зятем В. О. Сухомлиновим.

«Білою плямою» залишається робота В. І. та М. І. Гошкевичів у Херсонському інституті народної освіти.

У переліку європейських науковців, з якими контактував Віктор Гошкевич (с. 36–37), А. Шевченко «забула» фінського дослідника А. М. Таллгрена. У своїй монографії він використав чимало матеріалів з Херсонського музею та помістив портрет В. Гошкевича серед провідних дослідників епохи бронзи (Tallgren A. M. (1926). La Pontide

⁹⁸⁴ Лопушинський А. Київський період діяльності В. І. Гошкевича. *Київ і кияни*: матер. щорічної наук-практ. конф. Вип. 15. Київ, 2023. С. 59–64; його ж. Наукові зв'язки київських науковців і Херсонського музею старожитностей у 1890–1928 рр. *Київ і кияни*: матер. щорічної наук-практ. конф. Вип. 14. Київ, 2024. С. 327–331; Саенко В. Музеї та їхні куратори: Віктор Іванович Гошкевич як представник наукових шкіл М. І. Петрова і В. Б. Антоновича. *Музейна педагогіка — проблеми, сьогодення, перспективи*: матер. Дванадцятій конф. Київ, 2024. С. 53–55.

présocythique après l'introduction des métaux. ESA II. Helsinki: K. F. Puromiehen Kirjapaino O.-Y.).

Також у роботі не наведено важливе джерело — опубліковані після повернення з першої подорожі до Японії спогади Йосипа Гошкевича про перебування в Гонконзі під час англійського полону ([Гошкевич І.] Хонконгъ (изъ записокъ русскаго путешественника). Труды членовъ Россійской духовной миссиі въ Пѣкине. Томъ III. Санктпетербургъ: Въ типографіи Главнаго Штаба Его Императорскаго Величества по Военно-Учебнымъ Заведеніямъ, 1857. С. 393–409).

А. Шевченко склала власну бібліографію праць лікаря Михайла Гошкевича (20 позицій) (с. 82). Але це вже було зроблено раніше у ХОУНБ (27 позицій). Утім, у списку авторки є праці, які відсутні в бібліотечному каталозі.

Щодо перебування В. Гошкевича у складі археологічної експедиції 1888 р. у Черкаському повіті

Київської губернії, то правильне написання назви села — Носачів (с. 106); щодо «новочеркаського ступеня кіммерійської культури» (с. 131), то треба формулювати точніше — О. І. Тереножкін виділяв чорногорівський і новочеркаський етапи зрубної культури, які відповідали історичним кіммерійцям; щодо археологічної розвідки залишків замку Симеона Омельковича на початку 1890 р.: не можна сказати, що замок стояв «на валах» (с. 107), — ці оборонні вали й рів оточували дерев'яний замок.

Мають місце й інші неточності чи деталі, які потребують доповнення.

Наприкінці хочемо побажати всім читачам приємної подорожі сторінками сімейної історії Гошкевичів, Анастасії Шевченко — подальших творчих успіхів, а книзі — успішної долі, адже тепер вона починає самостійне й незалежне від авторки життя.

Дата надходження до редакції: 07.02.2025 р.

Дата схвалення до публікації: 21.02.2025 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)